

Годрова вбачає у писанні, яке стає своєрідною гарантією не обернутися лялькою чи іншою бездуховною істотою, перспективу не просто існувати, а жити по-справжньому. Вона робить читача свідком власного життя і процесу написання текстів, перетворюючи його на предмет роману не заради данини моді, а заради оновлення власних споминів, заради пошуку батька, якого, як їй здається, можна знайти лише в тексті і словами роману вивести з того світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Гадамер Г.-Г.* Актуальность прекрасного / Г.-Г. Гадамер // Актуальность прекрасного / Пер. с нем. – М. : Искусство, 1991. – С. 266–233. – (Серия «История эстетики в памятниках и документах»); 2. *Лосев А. Ф.* Проблема символа и реалистическое искусство / А. Ф. Лосев. – 2-е изд., испр. – М. : Искусство, 1995. – 320 с.; 3. *Лотман Ю. М.* Символ в системе культуры / Ю. М. Лотман // Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М. : Языки русской культуры, 1996. – С. 146–160; 4. *Топоров В. Н.* Пространство // Мифы народов мира: Энциклопедия [гл. ред. С. А. Токарев]. – 2-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1992. – Т. 2. – С. 340–342; 5. *Haman A.* Próza jako ornament / A. Haman // Slovenské pohľady. – 1992. – № 2. – S. 98–103; 6. *Hodrová D.* Citlivé město / D. Hodrová. – Praha : Akropolis, 2006. – 414 s.; 7. *Hodrová D.* Kukly / D. Hodrová // Trýznivé město. – Praha : Hyneček, 1999. – S. 151–377; 8. *Hodrová D.* Podobojí / D. Hodrová // Trýznivé město. – Praha : Hyneček, 1999. – S. 5–149; 9. *Hodrová D.* Théta / D. Hodrová // Trýznivé město. – Praha : Hyneček, 1999. – S. 379–542; 10. *Krupová P.* Théta / P. Krupová // Česká literatura. – 2005. – № 3. – S. 395–406; 11. *Přádná S.* Sestupování do nitra města (rozhovor se spisovatelkou D. Hodrovou) / S. Přádná // Prostor. – 1992/93. – № 22. – S. 109–114; 12. *Vrbová J.* Koncepty prostoru v románových trilogiích Daniely Hodrové a Jiřího Kratochvíla / J. Vrbová. – Praha : edice TVARy, 2001. – 64 s.

Рева Л.В. (Одеса, Україна)

Індивідуальне в суспільному: психологічний та моральний стан героїв В.Винниченка і М. Горького

У статті пропонується аналіз проблем моральності в умовах суспільного ладу на матеріалі творів В. Винниченка й М. Горького. Одночасно розглядається питання про психологічні типи характерів персонажів, сутність яких виражена через вчинки й роздуми про загальні принципи ідеалів і критеріїв добра і зла в їхньому індивідуальному порядку в межах неореалістичної естетики.

Ключові слова: індивідуальність, психологізм, моральність, неореалізм.

В статье предлагается анализ проблем моральности в условиях общественного устройства на материале произведений В. Винниченко и М. Горького. Одновременно рассматривается вопрос о психологических типах характеров персонажей, суть которых выражается через поступки и размышления об общих принципах идеалов и критериев добра и зла в их индивидуальном порядке в рамках неореалистической эстетики.

Ключевые слова: индивидуальность, психологизм, моральность, неореализм.

In article the analysis the problems of morality in conditions of a social system on a material of novels of V. Vinnichenko and M. Gorkyi is offered. The question on psychological types of characters. The essence is expressed through acts and reflections about the general principles

of ideals and criteria of goods and a bad in their individual order is simultaneously considered in the frameworks of a neo-realist aesthetics.

Key words: *individuality, psychologism, morality, neo-realism*

Пошук спільних вимірів та теоретичних узагальнень пов'язують літературознавчі розвідки з філософськими, соціологічними, психологічними і естетичними термінологічно визначеними міркуваннями. Відповідно в цих наукових галузях вживаються літературознавчі терміни, зокрема індивідуальне, яке добре окреслено в реалістичній естетиці. Загалом процес реального відтворення дійсності підпорядковується універсальній теорії відносності. Водночас з приводу заданної теми літературознавство диктує міметичний підхід тобто метафоричні намагання мистецтва наслідувати дійсність. Проте в мистецьких вимірах значно важливіше осягати психологію людини, творити її духовний світ, психологічний настрій і моральний стан.

Суто соціологічні категорії індивідуальне та суспільне в літературному енциклопедичному словнику упорядником В. Богдановим прикладаються до особливостей змісту зокрема романа, повісті і новели, в яких подається «індивідуальне і суспільне життя як відносно самостійні стихії, що не вичерпують і не поглинають одна одну» [11, 330].

Опозицію індивідуальне/суспільне вперше чітко сформулював і ввів в науковий обіг Ф. де Соссюр. Відомий швейцарський мовознавець підійшов до функціонування художньої форми з позиції мови, яка створює формозмістову єдність твору. Адже все, що відбувається в художньо-жанрових різновидах літератури народжується на світ завдяки слову, мові. За його певними доказами слово витворює світ, наділяючи його приступними людині, рухомими у часі та просторі змістом і сенсом. Водночас своєрідність слова складає стильову особливість митця, на яку звертав увагу в своїх працях лінгвіст Л. Булаховський, досліджуючи взаємовідношення слов'янських літературних мов на основі використання порівняльно-історичного метода. Важливість відтворення реальної історичної людини люструється в нерозривності простору і часу. Новий кут зору на ці категорії надав М. Бахтін: «Процес освоєння в літературі реального історичного часу та простору і реальної історичної людини, яка в них розкривається, відбувався складно й уривчато. Освоювались окремі сторони часу і простору, доступні на даній історичній стадії розвитку людства, вироблялись і відповідні жанрові методи відображення та художньої обробки освоєних сторін реальності» [1, 121].

Категорію індивідуального Д. Наливайко виділяв як типологічну рису реалізму: втілення діалектичного зв'язку між закономірно-загальним та індивідуально-особливим, перевага індивідуальних стилів над «спільними», пізнавальна настанова (зв'язки з природознавством, історією, соціологією, психологією), аналітичний підхід до дійсності, перенесення центру ваги на соціальну сферу, поява «синтегичних індивідуальних стилів, які поєднували реалістичні і романтичні елементи», психологізація «індуктивного» чи «індивідуалізуючого» типу, протилежне «типологізуючому» психологізму попередніх епох, а також психологізація всієї атмосфери твору, диференційованість словесно-художнього вираження. Ці константи художньої системи класичного

реалізму існують не канонічно, не над індивідуальними стилями, а всередині їх, зумовлюючи віднесення індивідуальних стилів» [12, 14-42].

Індивідуальність як рису теоретичного дискурсу модернізму виділяла дослідниця С. Павличко. Розвиваючи власні критичні досліді української літератури, зокрема про прозу В. Винниченка вона написала: «... оповідання Винниченка з їхніми брутальними сценами, людьми дна, відкритістю до сексуальності, навіть фізіології, характерами, написаними грубими, але сильними мазками, належали новій епосі. Пронизливий реалізм, навіть натуралізм звучав модерніше за мелодраматичну, псевдопоетичну, змуджену «модерну» [13, 123-124]. Отже зазначені дослідницею риси характеристик винниченкових героїв мають відношення до загальних норм моралі, а тому складають певний моральний стан, який в свою чергу без психологічного мікроскопу аналізу не відтворить істинного змісту твору, в якому відображене індивідуальне і суспільне.

Загалом зрозумілий взаємозв'язок всіх зазначених в назві термінологічних визначень різних галузей, взаємопов'язаних під дахом творчості. Тим цікавіше складає компаративний аналіз дослідницької проблематики у творах В. Винниченка та М. Горького, таємниці духовного зв'язку яких позначені спільними шляхами життя і творчості, спільним листуванням. Тематика даного компаративного зв'язку продовжує проблематику пошуків творчих співвідношень В. Винниченка та М. Горького. Матеріали взаємної писемницької епістолярної спадщини досліджувала Н. Крутікова [10]. В літературознавчому добутку Г. Сиваченко імена В. Винниченка та М. Горького постають в одному ряді визначних драматургів [18, 8]. Але компаративний аналіз має різновекторний спектр проблематик, в якому актуальності набуває зазначена тематика духовних вимірів індивідуальних позицій в хаосі ХХ століття з поглядом на творчі випробування обох митців в рамках неореалістичної естетики.

Про складність натур письменників, суперечливість світосприйняття неодноразово зазначалось в літературознавчих розвідках. В біографіях і В. Винниченка, і М. Горького позначились роки еміграції та боротьба з ідеологічними ворогами. Кожен із них виявляв не лише літературну, а й громадсько-політичну активність. Невпинний внутрішній неспокій продукував роздуми переважно над проблемами перебудови та ціннісної переорієнтації суспільства на моральних засадах, над філософськими питаннями про буття, над психологічними випробуваннями в житті людини, - все відбилося в художніх, публіцистичних творах, листуванні, на сторінках щоденників.

В творчому доробку обох митців помітні напрями на етичні погляди. Не зважаючи на досить суперечливі і неоднорідні митецькі роздуми, в них відчутній позитивний нахил до моральної стійкості. Саме тому виникла досить тривала розмова про принцип «чесності з собою», як квінтесенції «нової моралі», яка по-різному сприймається сучасними дослідниками В. Винниченка. Так, В. Панченко [14] та О. Драган [8] відзначають, що в винниченкових творах представлена нова модель суспільної та індивідуальної поведінки, заснованої на неприйнятті традиційної моралі й переоцінці загальнолюдських цінностей. Г. Сиваченко [17] дійшла висновків, що авторські роздуми про життєву рівновагу та сенс буття, цінність людських стосунків, передусім між чоловіком

і жінкою, внутрішній світ людини та духовний потенціал, біологічні бажання та абсурдні пошуки зумовили появу концепції конкордизму в уявленні про еволюційні свідомості видатного письменника. Дисгармонійність або конкордизм позначились на схилі життя В. Винниченка і знайшли творчо-історичне відбиття в щоденникових записах, з якими автор ретельно працював[4;5]. Саме «Щоденники» В. Винниченка демонструють одну із загальних тенденцій усвідомлення дійсності в цілому через індивідуальний підхід до загальнолюдських позицій та суспільних випробувань.

Психологічний стан письменника в них різний, але в цих записах відчутній процес морального осмислення людського буття в одвічному протистоянні духовного та інстинктивного в людині («... якийсь жалкий, якийсь буденний стою в своїх власних очах... Кожне моє чуття... зразу же спиняється галасом: не будь смішним!... Я ніби знаю, що про це не можна думати, що я за це потім дуже дорого заплачу і краще нічого подібного не уявляти, щоб хоч перед собою не червоніти» [4, 101]; « А чи не говорить це в мені слабкість? Чи не лукавлю я сам з собою?... От у глибині себе я відчуваю, що так, здається, воно і є. Хоча, як можна зазирнути в усі глибини, хоч вони й твої власні» [4, 103-104].

Цікаво зазначити, що в роки, коли В. Винниченко занотував імпульсивність своїх психічних процесів, він захоплювався ідеями біологізму в тогочасній соціології, які позначились на формі новаторчої естетики неореалізму. З цього кутка зору зрозумілі його індивідуальні міркування з приводу суспільних подій: «... ми були майже задушені під руїнами, але ми вийшли з-під них загартованими і мудрими, як обережний звір. Бо ми теж звірі, ми теж у боротьбі за існування виробляємо все нові і нові знаряддя...» [4,110]. На нашу думку, ці записи співзвучні із психічним станом головної героїні Людмили з оповідання «Роботи!» Щоправда рядки стосуються психологічного стану жінки, але належать вони В. Винниченку, який в тематиці соціальної боротьби не щадить жіночий образ і поняття «вічної жіночості» для нього в значній мірі залишається поза кадром буття, коли мова йдеться про вирішальні події: «І зробилось щось дике і страшне... хвиля людей зім'яла, спихнула Людмилу й понесла з собою... сила все несла її... вона раптом скажено кинулась на його, вихопила палицю і в якійсь несвідомій нестямі стала бити його по голові, по плечах, по руках» [2, 157-158]. Як бачимо, описані досить серйозні випробування людської психіки на межі афектного становища, в якому не існує поняття моралі, але викривається проблема вирішення індивідуальних можливостей в суспільному житті. Адже головна героїня має характер розсудливої, серйозної і поважної людини. Її інтелігентність та виховання відбивається в речах, настановах, зовнішньому вигляді. Неймовірно перевтілення героїні з «серйозної і строгої» на « дику і страшну» створює особливе сюжетно-фабульне навантаження з постановою конкретних питань щодо «момента істини» подібної метаморфози персонажа. Зрозуміло, що річ виходить за межі роздумів про моральність, також така перебудова не задовольняється розглядом тематично обумовленого питання про індивідуальне в суспільному. На наш погляд, проблема перебудови набагато ширша і корінь її в створенні естетики нового реалізму початку ХХ ст.

З метою пояснення невірноваженості героїні слід звернутись до

«Щоденників» митця, в яких наявні свідчення про власні злами в настрої В. Винниченка: « От раптом щось клацнуло в душі. Вона у мене дволика і на шарнірах» [4, 108]. Втім, більш зрозумілими стають позиції героїні з погляду на творчі пошукові писемницькі надбання письменника, які позначені, за певними доказами сучасного дослідника В. Панченка, неореалістичними рисами. Тому, на нашу думку не слід відмовлятися від розгляду питання про стилеві експерименти письменника в аналізі психологічних поштовхів героїні.

В цей же час окрім новели «Роботи!» вийшли окремими виданнями «Боротьба», «Суд», «Салдатики!». Всі оповідання поєднують спільне тематичне розгортання політичних подій. У житті В. Винниченка також вирувала активна громадсько-політична робота. Захоплення і враження від якої позначено знаком оклику в назвах «Роботи!» та «Салдатики!». Здається, що головного героя «Роботи!» Максима автор писав з себе. Двадцятирічного письменника і його, можливо, прообраз об'єднує спільне бажання активних політичних дій (звідси назва, в якій закладено вимагання героя серйозних справ). Герой виділяється індивідуальним наповненням образу через сприймання Людмилою його вигляду, погляду, стану: «... на його губах... грало щось болісне й безнадійне» [2, 144], «... знов якось страшно стало, дивлячись на цей знайомий їй, жалкий і сумний вираз його безпокійних очей і уст» [2, 145]. Його максималістські промови вражають песимістичністю настрою, в той же час в них він торкається цілісної системи поглядів з позиції моралі на життя, добро і зло, загальні ідеали: « Не можу жити... на могу робити... Все паскудно, погано... Всі такі погані... Ну, скажіть, ну, скажіть самі: то добре, що вони лаються, що вони замість того, щоб боротися, лаються між собою, сваряться! <...> Хіба так можна?... ми ж за правду, за все хороше... мені так досадно... Скрізь сварки, скрізь нелюбов... просто всяка віра пропадає у все... І жити не хочеться» [2, 146]. В словах Максима помітні риси громадського пафосу, але в них є і етико-гуманістичний підхід до явищ загальнолюдського і соціального планів. Тому є підстави для виділення своєрідної винниченкової етичної концепції суспільної організації людської спільноти. Нажаль, те що колись хвилювало і вражало автора і подано через монолог Максима, здається, вже стає характерною рисою українського суспільства, приреченого на боротьбу на межі самознищення. Суїцидне бажання Максима потім повториться у В. Винниченка в 20-х роках в щоденникових записах: « Удруте вже ридав. У дійсності мені краще всього вмерти. Тепер майже спокійний. Так, я вже могу вмерти» [4,107]. Від чого так у автора? Чи так позначається психічна втома і репресивний стан? Але ледь помітне в тексті «тепер майже спокійний» наводить на роздуми: до чого спокійний? До самої думки про можливість своєї смерті? Тоді навіщо про неї думати, тим більше писати? Виникає питання і про зв'язок між психічним станом автора і естетичним руслом його стилістичного напрямку. Можливо, однією із причин виникнення неореалістичної художності є стихійний лад початку ХХ ст., яке у порівнянні з ХІХ ст. має екстремальний характер розвитку подій, що насамперед позначилось на творчості митців. І як наслідок цього в літературі постають питання психологічного характеру героїв творів та психологічного стану їх митців.

Можна припустити, що слова про смерть у героя Максима і його автора своєрідне відбиття власних філософських роздумів зазначене індивідуальним відношенням до соціального зла і проблем. Загалом в характері Максима

позначені суперечливі ознаки «гарячого» патріота. В його бажанні щось робити проглядають не тільки душевні страждання, але й активні наміри до знищення. Тому своєрідно вирішується дилема добра і зла: «Неможливо так жити... Я хочу в тюрму! Я хочу страждати!» <...> «Боротись, активно боротись! Мені нудно, я не маю роботи, духовної роботи!.. Я стрілять пиду!» [2, 148]. Така гострота наближається до епатажу сміливої експериментальності авторського тексту і надзвичайної оригінальності стилю. Дещо помітне творче бунтарство, яке дослідники підкреслюють як винниченкові потяги до індивідуальної життєвої стимуляції: «Лінію його поведінки – як творчої, так і громадської, як у гімназійні, так і в зрілі роки, великою мірою визначили дух противенства, внутрішня установка на незгоду, протест, виклик» [15, 107]. Інші автори в сюжетно-фабульній структурі текстів письменника вбачали «відверте керування свідомістю читача і визнавали його «майстром інтелектуальної провокації»: «Його естетичні, етичні, філософсько-ідеологічні та інші погляди й позиції дозволяли проводити читачів через таку низку протиріч, протистоянь і навіть парадоксів, від якої не тільки волосся, а й думки читача стають «дибки», а іноді збурюється й сама свідомість» [9, 460].

Не тільки тема революційної боротьби відбиває індивідуальне ставлення до загального суспільного буття. В творчій спадщині В. Винниченка наявна тема людського щастя і шляху його досягнення в суспільстві. Мотив щастя, помітний в усіх творах письменника. Г. Сиваченко писала: «... стан щастя мислитель інтерпретує як відчуття гармонійної співвіднесеності особистості з навколишнім світом. Уже ранні його твори дають підставу говорити про певну співвіднесеність понять «щастя», «гармонія», «рівновага», що тлумачаться, власне, як внутрішня цілісність людини» [16, 17].

Оцінку дійсності автор демонструє через емоції і психологічний стан невдало закоханогося Гриця з новели «Рабині справжнього»: «... хотілося впасти й битися грудьми, сміхом об землю, щоб повискакували спокійні, послули і з наїжеєм від жаху волоссям, подивитись на дійсність, на велику товсту бабу правду з тистяними грудьми й лицем паяца. <...> Мені хотілось сміятись, божевільно, дико сміятись! <...> Я цілком широко плюнув тоді, панове, в морду дійсності» [3, 239]. В цій новелі через життя другорядного персонажу-жінки надана інша мораль самотньої жінки, яка з одчаєм розбиває щастя двох люблячих. Її індивідуальний стан виказує аморальність поведінки, а психологічна характеристика подана через зовнішній і внутрішній світ: «Людина вона була завзята, з себе гарна і з тим одчаєм, який являється після якогось злочинства над мораллю» [3, 240]. В оповіданні «Рабині справжнього» автор показує людину, яка у вирі політичної нестабільності, виказує активну життєву позицію, не зважаючи на загрозу каторги, і шукає справжню жінку. Гриць виявляє певну вираженість характеру, говорячи про дійсність він має на увазі її цінність, в якій вбачає радість і задоволення, відчуття гармонії духовної і фізичної. Пріоритети персонажа відповідають життєвим поглядам самого автора, які він виказує в заключній частині монологу: «...звідси виходить така мораль: есть щось більше і за дійсність, і за ілюзію, щось єдино-справжнє, якому служити все. І на мою думку <...> зветься воно чуттям життя» <...> Отже слава всьому, що на радість життю» [3, 248].

Герой кожного оповідання В. Винниченка є індивідуальністю і постає в усій неповторності свого характеру, має здебільшого сформований світогляд і по-

своєму розуміє та сприймає світ та суспільні події в ньому. Звісно, В. Винниченка вабили суперечності буття, тому в багатьох творах зустрічаються контрастні протиріччя. Найбільш відомою є опозиція образів Ілька та Андрія з оповідання «Краса і сила». Контраст є основною ознакою, на якій побудований твір: одинак-ідеаліст та буденний міщанин. Зазначена в назві тематика краси, яку втілює образ Ілька і сили – образ Андрія, – є другорядною фабульною конструкцією. Сюжетну основу твору складають внутрішні хиття Мотрі, яка намагається розібратися на кому зупинити свій вибір. Але вся конструкція твору підводить до думки про соціальний стан жінки в українському суспільному житті. Загадковість жіночого серця виявляється в сцені після побиття. Мотря жаліє не тільки себе, але і Андрія, який підняв на неї руку: «... серце здавилось страшним до муки жалем до Андрія, до себе <...>, до побитих рук, ніг, до всього свого понівеченого життя» [2, 32].

Лейтмотив моралі в оповіданні має складний характер, адже задана тема любовного трикутника. Тому можна поставити питання до кожного з дійових осіб: якої моралі підтримується Ілько, який закохується в дівчину свого приятеля, але не має характеру змінити себе і вирішити як діяти в цій ситуації? Якої моралі Мотря, яка народила дитину від Андрія, але має стосунки з ним і з Ілько, та вагається за кого хотіла б заміж: чи за красивого чи за сильного? І, нарешті, про яку мораль можна говорити, якщо Андрій б'є жінку і мати своєї дитини? Зрозуміти героїв можна з позицій філософії життя, яке надає ще й не таку тематику для міркувань. У сучасному літературному розвитку постомодернізму ми вже начиталися про маніяків, дитиновбивць тощо. Але винниченковий твір наближає події до реального життя, в якому певну складність мають психічні стани і поведінка дійових осіб. Їхнє індивідуальне життя загалом можна розцінювати з соціальних позицій, в яких наявні проблеми суспільства. Не даремно Ілько і Андрій приймають участь в крадіжках. А ситуація любовного трикутника вирішується правилами життя в суспільстві для грабіжників: «Ілько «попавсь на роботі» й попав в губернію в тюрму, звідкіль вже не вертався», а Мотря з сином, як «повезли Андрія в тюрму, поїхала за ним, повінчалась, і всі виїхали на поселення» [2, 66].

В творі «Заручини» детально виписаний психологічний стан мрійливого романтика Семенюка: він дозрів на «ніжні почування» і має «веселі надії» та «хороші мрії» змінити своє одиноке життя, бо йому «заманулось женитись». Виразно герой характеризує своє буття: « А так жити не можна <...> Я не можу. Може, другі можуть, а я не можу<...> Гидко ж все це, сто раз гидко! Цей номерок, ця ... атмосфера, це одиноке життя... А хіба воно не однімає у мене тих сил, що пішли б на щось краще? Одна нудьга тільки...» [2, 177]. Дійшовши до жагучого бажання мати свій дім і свою родину, герой з серйозним виглядом розповідає товаришу про свою заздрість до таргана, який «лізе додому, туди кудись, у куток, за гвіздок, де у його, може, близькі всі, де його люблять, де живуть його життям, а він їхнім» [2, 178]. З цього приводу виникають міркування про співвіднесеність образної структури реалістичних творів XIX ст. і нового реалізму у XX ст. Дивно було б прочитати в творах реалістів XIX ст. про порівняння життя людини з життям тарганів. Ця тема задана XX століттям, пригадаємо хоча б «Перевтілення» Ф. Кафки.

Сам герой виправдовує своє смішне становище тим, що йому «накипіло» і його «прорвало». Про своє існування він розмірковує: « Хто мною цікавиться?.. Кому яке діло, що десь на четвертому поверсі в номерах живе якийсь студент Семенюк? Яке кому діло, що він щось робить, де ходить, для чогось живе, б'ється, мучиться, радіє...» [2, 179]. Але його індивідуальний стан, а у зв'язку з цим і психологічне становище, позначене не суто біологічними та фізичними бажаннями любити. Герой набагато глибше розмірковує про своє існування. Його індивідуальні бажання підкріпленні вагомністю суспільного власного життя: « Тут не бажання другого життя взагалі, тут не розчарування в своїх ідеалах... Я можу віддати все життя своєму ділові, я можу, не думаючи багато, вмерти за його, але я хочу сьогодні, завтра любити когось... Я хочу, щоб той чоловік цікавився моєю працею, я хочу, щоб він вислухав мої думки, надії, щоб допоміг, піддержав, щоб поділив зо мною все...» [2, 179]. Так герой виказав думку про те, що індивідуальне залежне від суспільного, а суспільне від індивідуального.

Образи героїв наділені складними з певними протиріччями характерами. Через їхні думки, наміри, монологи, дії автор доводить справжню цінність життя за моральними принципами в суспільних рамках життя: «чесність з собою», «гармонійність життя і дисгармонійність ідеології та політики» тощо. Таким чином, в творах В. Винниченка представлена широта тем та проблем у ході реалізації яких герої проходять шлях від бездуховності до високої духовності, чи навпаки. Зрозуміло, що в характерах героїв передусім відображенні духовні позиції самого автора, осмислити які можна звернувшись загалом до щоденникової спадщини письменника, яка може відновити розуміння традиційних речей на основі глибоких філософських міркувань з приводу психологічного і морального індивідуального стану в рамках суспільного віру.

Творчі долі В. Винниченка і М. Горького схожі ще в одному моменті історичного плану. Ім'я В. Винниченка в 80-х роках минулого століття стало відкритим в українському літературному просторі для критичної думки. В цей же час М. Горького почали переоцінювати. Всім відомий родоначальник соціалістичного реалізму став цікавим для виявлення в його творах модерністичних рис. Таким чином, з'явилися нові точка зору на естетичну своєрідність горьковських творів. Не все так просто в його індивідуальних позиціях як людини, так і митця, який створював незвичайні характери. А. Толстой з захопленням закликав писав про М. Горького: «...на Дніпро, до Горького! – по розкошну свободу, по оптимізм, по віру в Людину! Хіба це була не реальність, не сама що ни є кров'яна правда?» [19, 104]. Торкнувся А. Толстой теми і моральних засад письменницької праці: «... одним махом змахнув він всю груду моральних заповітів<...> Свободна ... під сонцем людина несе в собі абсолютну мудрість, - він добрий, він великодушний, він благородний» [19, 102]. В численних публіцистичних працях на літературну практику М. Горький завжди привертав увагу на моральні засади людського існування, на перший план цінностей ставив загальні принципи ідеалів, критерії добра і зла.

Але в його працях 30-х років існує відвітка критика індивідуальності людини. На думку М. Горького, все в людині має бути підпорядковано колективу, суспільству, а індивідуалізм суперечить загальному шляху будови

майбутньої держави. Чи вірив М. Горький в те, що писав? Мабуть, що так. Суперечливість натури письменника помічається у зв'язку з тим, що в час написання його політично-критичних аналізів, він створює «Несвоевременные мысли», які, як і «Щоденники» В. Винниченка, відкривають завісу на основні життєві переваги у свідомості митця. «Несвоевременные мысли» являє приклад своєрідної письменницької «чесності з собою».

В 1913 році М. Горький написав статтю на смерть М. Коцюбинського, в якій, на нашу думку автор виказував власні ідеї моральних засад: «В світі ідей краси і добра він «своя» людина, рідна людина<...> він якимось особливо близький до хорошого, і в ньому кипить органічна гидливість до поганого. В нього тонко розвинена естетична чуйність до доброго, він любить добро любов'ю художника, вірить у його переможну силу, і в ньому живе почуття громадянина, якому глибоко і всебічно зрозуміле культурне значення, історична вартість добра» [7, 441].

Загалом в російській літературі переважала цікавість до загадок душі людини, зародження в ній біологічних та психологічних процесів. Дослідник В. Гречнев вважає такі нахили цілком зрозумілими і пов'язує їхнє народження з відкриттями І Сеченова, К.Тімірязєва, І.Мечникова. Нові наукові відкриття були відомі і цікавили митців, та як наслідок цього впливали на створення нових стильових рис творчої естетики, яка у М. Горького позначена відходом від традицій реалістичної практики до пошуків нових форм і відображень.

У зв'язку з новими відкриттями автори малих жанрів («майже на молекулярному» рівні досліджували моральні проблеми. В творчості М. Горького ці проблеми не аналізувались в чистому вигляді без зв'язку з основними тенденціями суспільного життя. В своїх ранніх оповіданнях його цікавили мотиви пошуків людини і людяності. Одночасно письменник засуджує аморальність людської поведінки в суспільному житті. Наприклад, він ганьбить людей, які знуцаються з бідної жінки в оповіданні «Скуки ради», учасників мордування «невірної дружини» в оповіданні «Вывод», мучителя в оповіданні «Зазубрина».

Для розкриття зазначеної теми дослідження слід звернутись до циклу «По Руси» (1911-1918). Оповідання в циклі не пов'язані спільним сюжетом, але об'єднує їх загальна ідея духовних роздумів на теми моралі. Свої думки автор передає через монологи, вчинки, враження своїх героїв. У М. Горького своя система засобів психологічного зображення. За їхніми особливостями ми спостерігаємо, аналізуючи оповідання «Страсти-мордасти». У цьому творі увага автора концентрується на процесах внутрішнього життя героїв, в розкритті якого допомагають художні деталі. М. Горького цікавить глибина душі героїв, тому автор звертається до детального психологічного коментаря їхнього стану. В основі сюжету випадкове знайомство головного героя з життям Машки Фролихи і її каліки сина Льоньки. В будові твору автор використовує прийом контрастного протиставлення зовнішньої потворності і внутрішнього благородства. Машка Фролиха здається тільки нагадує людину: в неї потворне без носа обличчя, піднята губа і оголені зуби. Враження від її зовнішності передані через головного героя: « Какая-то ходячая, кошмарная насмешка, и – веселая насмешка» [6, 407]. Але внутрішній стан її набагато вище того становища, яке вона займає в суспільній ієрархії: « Она говорила неотразимо по-человечьи, - так ласково, с таким хорошим чувством. И глаза её

– детские глаза на безобразном лице – улыбались улыбкой не нищей, а человека богатого, которому есть чем поблагодарить» [6, 409].

Ї син Лянька здається бачив все, але залишається великим мрійником. Єдине, чого він бажав – вирости і побачити поле, яке для нього як рай: «Вырасту большой... сделает мамка тележку мне, буду по улицам ползать, милостинку просить. Напрошу и выползу в чистое поле!» [6, 407]. З символом чистого поля пов'язаний релігійний лейтмотив в творі. Показово, що слово «рай» промовляє потворна, добра п'яниця Машка, а «бог» її каліка син: «Чистое поле! <...>Я бы взял туда зверильницу и всех выпустил их, - гуляй, домашние! А слушай-ка! – бога делают где - в богадельне?» [6, 406]. Розповідь Ляньки про своє життя головний герой слухає з болем і жахом. Через свої індивідуальні уяви він сприймає образ хлопчика: «Он обаятельно улыбался такой чарующей улыбкой, что хотелось зареветь, закричать на весь город от невыносимой, жгучей жалости к нему. Его красивая головка покачивалась на тонкой шее, точно странный какой-то цветок» [6, 397]. Сприймаючи близько до серця знедолене становище матері і її сина, герой ледь стримує свої сльози і «крепко зціпус зубы, щоб не заревіти» [6, 410]. Соціальності набуває кінцева коліскова Фролихи(на приклад брехтівських зонгів), яку вона співає для своєї дитини:

« Придут Страсти-мордасти,
Приведут с собой Напасти,
Приведут они Напасти,
Изорвут сердце на части!

Ой беда, ой беда!
Куда спрячемся, куда?» [6, 410].

Тому в творі постає питання, кому потрібні такі люди, куди їм дітись?

Тему «маленької людини» продовжує оповідання «О тараканах». Назва має символічний сенс. Образ тарганів втілює думку про мізерність людської долі. Хоча це люди зі своїми почуттями, роздумами, своєю індивідуальністю. Виразно думає оповідач про життя та істину в житті: «Высокие мысли» не удаются мне, «низкие истины» - не нравятся. У меня трудная позиция человека, который квартирует между небом и землею, оглушен ревом, воплем земли, ничего не понимает в астрономии и которому в тихие ночи кажется, что созвездия иронически посвистывают.<...> Истина необходима человеку так же, как слепой поводырь» [6, 413-414]. В оповіданні моральні засади переважають, а тому цілком зрозумілим видається й оптимізм М. Горького, у його переконанні, що гуманістичне начало переможе. Однак, тематика твору споріднює думки про тарганове життя людини в оповіданнях В. Винниченка, М. Горького та Ф. Кафки.

Отже, як бачимо, В. Винниченко і М. Горький в своїх творах піднімали вагому соціальну проблематику звичайних людей, наділених складними характерами та протиріччями, з індивідуальною позицією у житті. В. Винниченко вважав своїм обов'язком виносити на обговорення суспільства злободенні теми, про що написав в листі до М. Горького 5 січня 1909 року: «Мене глибоко цікавить питання про ставлення людини до інстинктів.<...> Його я хотів би поставити на обговорення суспільства. Все ж разом я конкретизував на питанні про дітей, про майбутнє людства» [10, 52].

Тематика майбутнього людства була також актуальною і для М. Горького в її індивідуальній формі у зв'язку із соціальною значимістю. Тому процес її художнього вираження дещо співзвучний з творами В. Винниченка. Але дослідження не розкриває всієї типологічної схожості митців, тому має певну перспективу для подальшого розвитку в руслі неореалістичної стильової своєрідності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бахтин М.М.* Літературно-критические статьи. – М., 1986;
2. *Винниченко В.К.* Краса і сила. – К., 1989. – 752 с.;
3. *Винниченко В.К.* Рабині справжнього // Український Декамерон/Упорядник К. Піхманець. – К., 1993. – С. 231-246;
4. *Винниченко В.К.* Щоденник:1911-1921. – Т.1. –Едмонтон – Нью-Йорк,1980.– 498 с.;
5. *Винниченко В.К.* Щоденник:1921-1925. – Т.2. –Едмонтон – Нью-Йорк,1983.– 700 с.;
6. *Горький М.* Избранные рассказы. – М., 1937. – 488 с.;
7. *Горький М.* Літературно-критичні статті. – К., 1951. – 468 с.;
8. *Драган О.* Чесність з собою - етико-психологічна концепція Володимира Винниченка // Українське літературознавство. – Вип. 63. – 1996. – С. 49-60;
9. *Касян С.* Провокації в духовно-ментальній площині «Молодої крові» В. Винниченка // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. - Вип. 21. –Ч. 2: Питання менталітету в українській літературі. – К., 2005. – С. 459-467;
10. *Крутікова Н.* Листування Максима Горького з Володимиром Винниченком// Слово і час. – 1993. - № 2. – С. 46-57;
11. Літературный энциклопедический словарь // Под общ. ред. В.М. Кожевникова и П.А. Николаева. – М., 1987. – 752 с.;
12. *Наливайко Д.С.* Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі XIX ст. // Індивідуальні стилі українських письменників XIX – початку XX ст.: Зб. наук. праць. – К., 1987;
13. *Павличко С.Д.* Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. - К.,1999. – 447 с.;
14. *Панченко В.Є.* Будинок з химерами: Творчість Володимира Винниченка1900-1920 рр. у європейському літературному контексті. – Кіровоград, 1998. – 272 с.;
15. *Панченко В.Є.* Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. – К., 2004. – 288 с.;
16. *Сиваченко Г.М.* Винниченків «Конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах // Слово і час. – 2000. - № 8. – С. 17-26;
17. *Сиваченко Г.М.* «Лепрозорій»: текст роману в контексті історії та долі // Слово і час. – 2000. - № 7. – С. 29-37;
18. *Сиваченко Г.М.* Пророк не своєї вітчизни. Експатріанський «метароман» Володимира Винниченка: текст і контекст. К., 2003. – 280 с.;
19. *Толстой А.Н.* О литературе и искусстве: Сборник/ Сост. Ю.М. Ожлянский, Н.В. Лихова. – М., 1984. – 560 с.

Руденко І.В. (Київ, Україна)

Міхал Грабовський – критик «української школи» в польському романтизмі

Стаття присвячена дослідженню праць одного з польських критиків романтизму – Міхала Грабовського, який одним із перших описав явище «української школи» в польському романтизмі й підніс її представників на світовий рівень. Детально розглядаються причини виникнення досліджуваного явища й аналізується творчість його основних представників.

Ключові слова: «українська школа», романтизм, народна поезія.

Статья посвящена исследованию работ одного из польских критиков романтизма – Михала Грабовского, который одним из первых описал явление «украинской школы» в польском романтизме.